

RISKISANOJEN AAKKOSELLISEN LUETTELOINNIN RAJAT

Paul Alvre – Raul Vodja *Pulma poikineen. Virolais-suomalainen vertailusanakirja.* WSOY, Helsinki 1993. Toinen painos 1994. 306 s. ISBN 951-0-18713-5.

Sekä Suomessa että Virossa on ilmestynyt useita sanastoja, joissa esitellään viron ja suomen välisiä riskisanoja (*falsche Freunde*, *faux amis*), siis viron ja suomen asultaan samanlaisia tai samankaltaisia mutta merkitykseltään toisistaan eroavia sanoja ja sananmuotoja. Merkittävin näistä sanastoista oli pitkään Helsingin yliopiston itämerensuomalaisten kielten laitoksen moniste 1, jonka ensimmäisen version (1982) laati Hoide Sikk ja josta on myöhemmin ilmestynyt täydennettyjä painoksia; monet muut sanastot ovat ainakin osittain perustuneet siihen, mikä ilmenee jopa eräiden siinä esiintyneiden haetun tuntuisten tapausten toistamisena. Uusin tulos riskisanastojen sarjassa on vuonna 1993 ilmestynyt kaikkia entisiä laajempi Paul Alvren ja Raul Vodjan »Pulma poikineen», joka jatkaa Sikkin sanastosta tuttua traditiota: siinä luetellaan riskisanoja aakkosjärjestyksessä mutta ei esitetä lause-esimerkkejä — toisin kuin monissa oppikirjoissa, joissa juuri riskisanon käyttöyhteyksiin kiinnitetään huomiota. Toisaalta oppikirjoissa ei edes pyritä kattavaan riskisanaston esittelyyn, niissä käsitellään vain aivan suppeaa valikoimaa.

Alvren ja Vodjan sanaston nimessä »Pulma poikineen» esiintyvä riskisana on virossa yleensä monikollinen *pulmad* 'hääät'; juuri numeruksen takia sanaleikki ei tunnukaan täysin onnistuneelta. Eräs ystävä muokkasikin otsikon niin, että se sai vielä uuden tulkinnan: »näyttää Pulma jo poi-

kineen». Alaotsikkoa »Virolais-suomalainen vertailusanakirja» pidän sitä vastoin osuvana, sillä suomen ja viron samanasuisten (tai samankaltaisten) sanojen vertailusta tässä kirjassa juuri on kyse. Vertailu on kirjassa kylläkin vain rinnakkain asettamista ja sitä paitsi varsin täsmentämätöntä: osa sanoista on samankaltaisia puhutussa, osa kirjoitetussa kielessä, eikä näitä ryhmiä ole mitenkään eroteltu — johdannossa tosin luonnehditaan kielten äänne- ja kirjoitusjärjestelmiä, joten lukija löytää jotain apua puhuttua ja kirjoitettua kieltä koskevien yhteenlankeamisten erottamiseen.

Vertailusanaston ensimmäisen ja toisen painoksen käyttökelpoisuuden välillä on ratkaiseva ero siinä, että 1. painoksessa sanan vaihtelemattoman osan loppukohtaa osoittava jakoviiva oli aivan *l:n* näköinen, jolloin esimerkiksi viron *ahi* 'uuni' näytti harhaanjohtavasti *ahli*-asuiselta substantiivilta (jollaista ei virossa ensinkään ole), *aidata* taas *aildata*-asuiselta verbiltä jne. aina *äkätä* – *äklätä* tapaukseen asti, mutta 2. painokseen on saatu yksiselitteinen, moitteeton jakoviiva.

Vertailusanaston alussa on lyhyt ja tiivis johdanto-osa, joka jakautuu alku-sanoihin ja jaksoon »Sanakirjan käyttäjälle». Näihin muutamiin sivuihin on onnistuttu mahduttamaan runsassisältöinen viroa koskeva tietopaketti suomalaiselle lukijalle ja vastaavasti suomea koskeva virolaiselle lukijalle. Mutta lyhydessä piilee joskus se vaara, että kriittistä lukijaa häiritsee epätäs-

▷

mällinen muotoilu. Esimerkiksi sivulla 6 mainitaan esimerkkeinä riskisanoista *konkurssi, koristaa, piimä, pussi, tumma* (viron *tumm* < saksan *stumm*) jne. ja todetaan siten: »Useimmilla tällaisilla sanoilla on kantasuomessa ollut sama merkitys, jonka jäänteitä näkee vielä murteissa, mutta kirjakeielessä merkitys on muuttunut.» Kuitenkaan monet luettelon sanoista eivät ole palautettavissa kantasuomeen asti — kuten eivät muutenkaan useimmat suomen ja viiron väliset riskisanat — eivätkä esimerkiksi *tumma* ja *tumm* edes kuulu etymologisesti yhteen; yleensäkin vain osa riskisanastosta on syntynyt merkitysten eriytymisen tietä, ja näistäkin riskisanoista ei kovin suurta osaa voi palauttaa kantasuomeen asti. Kyseessä ei ole suomennosvirhe, kuten ensin epäilin (*mõnihan* on tärkeä riskisana: merkitys 'muutama' muuntuu suomennettaessa helposti *useaksi*), sillä vironkielisissä alkusanoissa todetaan yksiselitteisesti: »Enamikul juhtudel on sellistel sõnadel olnud läänemeresoome algkeeles sama tähendus – – ».

Huomiota kiinnittää sivulla 13 klusiilien keston erikoinen merkintätapa, joka on kyllä havainnollinen mutta epäjohdonmukainen: kirjoitetun kielen soinnittomien yksinäisklusiilien ääntämystä on havainnollistettu ^kk-, ^pp-, ^tt-merkinnällä, sen sijaan kirjoitetun kielen geminaattaklusiilien ääntämystä ^{kk}kk-, ^{pp}pp-, ^{tt}tt-merkinnällä; näistä jälkimmäistä voisi osuvasti käyttää konsonanttiyhtymissä, joissa klusiili on jälki-komponenttina (esim. *laisk^ka*), mutta konsonanttiyhtymien klusiileissa tätä merkintätapaa ei kirjassa kuitenkaan missään yhteydessä käytetä. (Kiitän Tiit Hennostea näitä merkintätapoja koskevasta keskustelusta.)

Johdanto-osan jälkeen alkaa varsinainen vertailusanasto. Virolais-suomalainen osa on 153-sivuinen (s. 27–180), suomalais-virolainen osa 123-sivuinen (s. 183–306).

Näin suurta eroa selittää varsinkin se, että suomalais-virolaisesta osasta puuttuu melkoisesti sellaista aineistoa, jota virolais-suomalaisessa osassa on; näin siis sanakirja palvelee perusteellisemmin suomalaista, joka löytää vertailtavaa monille sellaisillekin viiron sanoille, joiden suomalaiselle riskisanaparille virolainen ei löydä sanaston suomalais-virolaisesta osasta vertailukoh-
taa. Tällaisia sanoja ovat esimerkiksi viiron *arvata, helistada, hõövel* 'höylä' (vrt. suomen *höveli*), *ilm(a)likkus* 'maailmallisuus' (vrt. suomen *ilmeikkyy*), *kunde, ladin* ja *ladina, laine*-pesye, *maatee, oodata lasta, pika*-alkuiset sanat, *poliis, raba, siin, reiss, regilaul, siis, sünnitunnistus, tabada, tüür, tõus, töötada, vaatekapp, vastu, vesiklaas* ja *öömaja*. Virolais-suomalaista osaa paituttaa edelleen se, että saman riskisanan eri muotoja esitetään tarpeettomasti omina hakusanoinaan. Esimerkiksi *kodumail*-hakusanan lisäksi esitetään erikseen *kodumaille* ja *kodumailt*, mutta suomalais-virolaisesta osasta puuttuu koko *koto*-, *koti*-pesye.

Puhtaasti tekniseltä kannalta sivumäärin eroa lisää pieneltä osaltaan se, että virolais-suomalaisessa osassa on kirjaimilla *b, õ, ä* ja *ö* kullakin omat jaksonsa (vaikka sekä *b*-alkuisia että *ö*-alkuisia sanoja on kumpiakin vain kaksi, ne ovat omalla sivullaan), kun taas suomalais-virolaisessa osassa *ä*- ja *ö*-alkuiset riskisanat on yhdistetty samalle sivulle eikä *b*-alkuisia ole mukana lainkaan.

Vertailusanakirja ei ole aiempia sanastoja niin paljon laajempi kuin pelkän sivumäärän perusteella voisi olettaa, sillä ensiksin teksti on aseteltu niin väljästi, että muistiinpanoille on tilaa melkein yhtä paljon kuin välilehditetyssä laitoksessa: hakusanojen tai hakusanarypäiden välissä on tyhjä rivi, ja täysimittaisia rivejä on niin harvassa, että useimmilla sivuilla on enintään yksi oikeaan laitaan asti ulottuva rivi.

Tämä on ainakin asianharrastajan kannalta kyllä pelkästään myönteinen seikka, sillä omat merkinnät mahtuvat vaivatta tekstin lomaan. Toiseksi eniten sivumäärää paisuttaa — esimerkiksi Sikk in tiiviiseen sanastoon verrattuna — se, että melkein koko aineisto on esitetty kahteen kertaan: sanastossa on erikseen virolais-suomalainen ja suomalais-virolainen osa. Tästä on se etu, että kummankin kielen sanat ovat systemaattisesti aakkosjärjestyksessä — Sikk on aakkostanut aineistonsa viron mukaan, jolloin suomalainen käyttäjä löytää helpommin oudon vironkielisen sanan selityksiin, ja eräissä Virossa ilmestyneissä sanastoissa aineisto on taas ymmärrettävästi aakkostettu suomen mukaan, siis virolaisen tarpeista lähtien.

Kolmanneksi sanaston sivumäärää paisuttaa se, että tekijät ovat kelpuuttaneet mukaan aivan perifeerisiäkin tapauksia täysin tasaveroisina sellaisten tapausten kanssa, jotka ovat todella olennaisia. Osa perifeerisistä tapauksista on nähtävästi saatu Sikk in sanastosta — kuten suuri osa olennaisistakin tapauksista. Sikk in sanastosta ovat peräisin Alvren ja Vodjan suomenkielisinä esittämistä mm. *aasa*, *anne*, *epäkaino* (joka tosin on mainittu vain viron *ebakaine*-sanana suomalaisena vertailuparina, ei sentään itsenäisenä suomenkielisenä hakusanana) ja *kapi*. Muita, vertailusanastossa peräti suomen kielen hakusanoina esitettyjä tapauksia ovat mm. *epuuttaa*, *hajuta*, *hereä*, *juhti*, *ketta*, *kilu*, *luote* : *luottehet*, *näljäinen*, *oaton*, *patustaa*, *pihta* ja *vihakka*; näistä osa esiintyy myös virossa aiemmin ilmestyneissä riskisanastoissa, mutta minkäänlaista lähdeluetteloa »Pulma poikineen» ei sisällä. Esimerkiksi leikkimielisessä virolaiskirjasessa »Soome-eesti eksitussõnastik» vuodelta 1991 esiintyy mm. *hajuta*, joka vertailusanakirjaan kuitenkin on otettu mukaan ilmeisen vakavassa tarkoituksessa. Tällainen perifeerinen,

osaksi jopa konstruoidun tuntuinen sanasto tuntuu turhalta painolastilta; sanastolle olisi ollut eduksi, jos joku suomea äidinkielenään puhuva olisi kriittisesti tarkastanut suomalaisen osuuden. Tällöin olisi ehkä mukaan saatu myös eräitä uudehkoja mutta varsin yleisiä merkityksiä, esimerkiksi adjektiivin *edullinen* merkitys 'huokeahintainen' — suomessa kun *halpa* näyttää olevan kärsimässä samaa kohtaloa, joka sen osaksi on jo koitunut virossa.

Lukijaa häiritsee vähemmän mutta sanastoa paisuttaa pahemmin se, että vertailusanastossa luetellaan toisinaan tietyn riskisanan johdoksia, joskus jopa taivutusmuotoja, omina hakusanoinaan, vaikka ne ovat semanttisesti täysin läpinäkyviä ja suoraan johdettavissa kantasanaan. Niinpä sivulla 34 on viron *eru*-alkuisia johdoksia ja partisiippeja lueteltu pitkästi omina hakusanoinaan (*erutada*, *erutatuna*, *erutada*, *erutunud*, *erutus*), ja niitä kaikkia kontrastoidaan suomen *ero*-alkuisiin, vastaavannäköisiin johdoksiin. Sama laaja käsittely toistuu sivulla 188, missä samoja muotoja vertaillaan uudelleen suomi lähtökohtana. Aivan vastaavalla tavalla sivulla 36 *halb*-adjektiivin lisäksi esitetään erillisenä hakusanana mm. komparatiivi *halvem*; sivulla 191 sama toistuu suomen suunnasta. Jo Sikk in mainitseman verbin *kallistada* 'syleillä' lisäksi esitetään sen johdos *kallistus*, jonka Sikk in jättänyt redundanttina pois tiiviistä sanastostaan; molemmat käsitellään myös suomalais-virolaisessa osassa.

Toisaalta joskus on kyllä merkitysvivahdeiden eron takia tarpeen käsitellä kantasanaa ja johdosta eri hakusanoina. Niinpä sivulla 40 on aivan aiheellisesti erotettu toisistaan verbi *hääletada* 'äänestää' ja sen johdos *hääletus*, jolla on tästä verbistä johduvan merkityksen 'äänestys' lisäksi myös karitiivadjektiivin *hääletu* perustuva merkitys 'äänettämyys'. Myös *halpa*-pesyeseen kuuluvan *halventaa*-verbin käsittele-

▷

minen omana hakusananaan on aiheellista, sillä näin saadaan korostettua sitä, että suomessa esiintyy paitsi muuhun suomen *halpa*-pesyeeseen liittyvä merkitys 'alentaa hintaa' myös sama 'huonoon' liittyvä merkitys kuin virossa.

Sanastosta siis toisaalta olisi varaa karsia riskittömiä kuriositeetteja ja teorioituja sanoja; myös semanttisesti täysin läpinäkyviä johdoksia ja taivutusmuotoja voisi karsia. Toisaalta sanastoon voisi ehdottaa eräitä lisäyksiä — tämä on täysin luonnollista, sillä suomen ja viron välisen riskisanaston kartoitus on vielä melkoisesti kesken. Lisäysehdotuksiin, joita seuraavassa esitän, olen saanut kimmokkeen todellisessa kielenkäytössä esiintyneistä riskisanaongelmista.

Demonstratiivien esittely on vertailusanastossa yllättävän epäsystemaattista: mukana ovat *mis* ja *missä* (sekä samassa ryppäessä mm. viron *missa* 'messu' ja suomalaiseksi hakusanaksi esitetty *miss*) sekä vähemmän ongelmalliset *tema* ja *tämä*. Sen sijaan virolaisessa osassa on mainittu *siin* mutta suomalaisesta puuttuu *siinä*, ja tärkeä riskipronominien pari *see* – *se* puuttuu kummastakin osasta. Tämä kaikki vastaa muuten täsmälleen Sikkin sanaston kantaa, mutta Sikkillä ovat mukana sekä viron *siin* että suomen *siinä*.

Käsittelyarvoisen olisi myös *sellepärast* 'sen takia; tämän vuoksi', koska suomalainen näyttää helposti sekoittavan tämän riski-ilmauksen viron konneksioon *pärast seda* 'sen jälkeen'.

Vertailusanaston *emä*-pesyeestä puuttuu suomen *emätin*, vaikka viron *emakas* on mukana. Kyseessä on kuitenkin mainitsemisen arvoisen riskisanapari: esimerkiksi Noorus-lehdessä julkaistussa suomalaisen turvaseksioppaan vironnoksessa suomen *emätin* oli käännetty viron sanalla *emakas*, joka kuitenkin merkitsee 'kohtua'.

Seuraaviin lisäysehdotuksiini liittyy esimerkkilauseita, jotka ovat peräisin yh-

destä 90-minuuttisesta Suomessa työskentelevän virolaisen haastattelusta. Tämä haastattelu, jonka on tehnyt ja litteroinut Soili Salminen ja jonka litteraatio on hänen Helsingin yliopiston suomen kielen gradu -työnsä liitteenä, on esimerkkinä siitä, miten tärkeää riskisanaston kartoituksessa on tutkia kielen käyttöä, riskisanojen esiintymistä kontekstissaan:

– suomen *asua*, viron *asuda* 'sijaita' sekä suomen *elää*, viron *elada* (mm. 'asua'); nämä riskisanat olivat jo Sikkin sanastossa, ja ne ovat kyllä varsin tärkeitä: »Suome *asu* jo ihan lähellä Virole»

– suomen *kiinnittää*, viron *kinnitada* mm. 'varmistaa': »Myöhemmin kun tuli, kaikki niikun ekspertiisit, ne myös niiku, *kiinnittit* että se, oli tämä mies – – »

– viron *medal* 'mitali' ja suomen *metalili*: »jokase *metalil* on ka myös teine puoli»

– modaalinen *saada*, virossa merkitys mm. 'päästä': »se oli ihan tyhmä poika ja se ei voinut *saada* muulla tavalla opiskelijaksi»

– suomen *saattaa*, viron *saata* 'lähetää': »Virostaki on, *saatettu* Siperiaan ja, montakymmentä tuhatta ihmistä, ja, palanut on kotin niistä, paari tuhatta vaan.»

– suomen *sama*, viron *sama palju* 'yhtä paljon': »satatuhatta venäläistä murha saman palju kui neljä tai viisi miljona suomalaista»

– suomen *tarvita*, viron *tarvitada* 'käyttää, kuluttaa, pitää': »työpaikalla *tarvittan* enemäl, *tarvittin* enimällä kyl, venäjä ja englantia»

– suomen *tietää*, viron *teada* mm. 'osata': »venäjän kieltä pitäs kyl *tiedä*»

– suomen *tulo*, viron *tulu* myös 'hyöty, voitto': »se vallankaappaus jah tuli Virole ihan, ja Baltian maille ihan niiku *tuloksi*; »joka kieli mitä ihminen opiskele se tule hänellä niikun *tuloksi*; »Minusta tule se, ihan niikun, *tuloksi* että, työskentele vähä Suomessa.»

Tällaisia lisäsehdotuksia voisi esittää huomattavasti enemmänkin, sillä onhan käytännössä mahdotonta luetella tyhjentävästi suomalais-virolaista riskisanastoa — sanasto ja sen merkitysvivahteet uudistuvat jatkuvasti. Vertailusanakirja antaa kuitenkin merkittävän panoksen tämän kartoituksen edistämisessä. Tosin suuri osa vertailusanaston sanoista esiintyy jo aiemmissa sanastoissa, mutta mukaan mahtuu vielä monia uusia. Erityisen merkittävänä edistysaskeleena aiempiin riskisanastoihin verrattuna pidän pyrkimystä muodostaa havainnollisia riskisanojen ja -sananmuotojen rypäitä. Käsittelen nyt tarkemmin näitä kahta myönteistä seikkaa, uusia riskisanalöytöjä ja sanarypäitä.

Sananmuodostuksen tietä syntyy arvaamatonta määrää riskisanoja, joita — kuten riskisanoja yleensäkin — on tuskin mahdollista käsitellä kaikin puolin tyydyttävästi, sillä toisaalla vaanii se vaara, ettei käsitteily ole läheskään kattava, kun taas tyhjentävään käsittelyyn pyrittäessä vaanii se vaara, että painolastiksi kertyy ainakin toisen kielen kannalta täysin vakiintumattomia tapauksia. Vertailusanakirjassa on varsin hyvin pystytty kulkemaan yhdyssanojen ja johdosten käsittelyssä kultaista keskitietä, ja kuitenkin mukaan on päässyt sanamuodosteita, joita ei ole juuri esiintynyt aiemmissa riskisanastoissa. Sellaisiin olennaisiin riskisanoihin, joita ei huomatakseni ole entisissä sanastoissa mainittu, kuuluu vertailusanaston yhdyssanoista mm. *elokuu*, joka suomessa on kalenteriin liittyvä, jo alkuperäisen läpinäkyvyytensä osittain menettänyt elonkorjuuajankaisen kuukauden nimitys (viron *lõikuskuu* eli *august*), kun taas virossa *elukuu* on 'elinkuukautta' tarkoittava täysin läpinäkyvä yhdyssana. Muita riskiyhdyssanoja ovat *hingepatt* 'synti' (vrt. suomen *henkipatto*), *idarinne* 'itärintama' (vrt. *itärinne*), *igamees* 'jokamies' (vrt. *ikämies*), *iluküünal* 'koristekynttilä'

(vrt. *ilonkyynel*), *leseleht* 'oravanmarja' (suomen *leskenlehden* nimitys virossa taas on *paiseleht*), *lumemees* 'lumiukko' (vrt. *lumimies*), *paljasjalgne* 'ryysyläinen, maankiertäjä' (vrt. *paljasjalkainen* 'syntyperäinen'), *piduking* 'juhlakenkä' (vrt. *pitokenkä* 'arkikäytössä oleva kenkä'), *puutara* 'puuaita' (vrt. *puutarha*), *vaatekapp* 'lasivetriini' (vrt. *vaatekaappi*) ja *väliskõrv* 'ulkokorva' (vrt. *välikorva*).

Yhdyssanojen käsittelyssä näyttäisi olevan sikäli redundanssia, että vertailusanastossa on esitetty erikseen eräitä yhdyssanoja ja niiden perusosia. Joskus tällainen näennäinen päällekkäisyys on kuitenkin tarpeen. Esimerkiksi *maalin* virolainen merkitys on 'taulu' (kun taas suomen *maalin* eri merkityksiä kantaa virossa peräti neljä eri sanaa). Yhdyssana *öljymaali* (viron *õlivärv*) on mainittu erikseen: viron *õlimaal* tarkoittaa 'öljyemaalasta', ja vaikka tämä merkitys olisi johdettavissa suoraan perusosan merkityksestä, on asia ehkä tarpeen osoittaa yksiselitteisesti, kun suomen *maalilla* on niin monta merkitysvastinetta virossa. Funktionaaliselta kannalta on mielenkiintoista, että eräissä tapauksissa muuten jokseenkin harmittomilta näyttävät riskisanaparit muuttuvat yhdyssanojen osina esiintyessään vaarallisiksi: suomen *vaate* ja viron *vaade*: *vaate* 'katse; näkymä; maise-makortti; näkökanta' ovat melko vaaraton riskisanapari, koska sanoilla on niin vähän molemmille sopivia käyttöyhteyksiä, mutta viron *vaatekapp* ja suomen *vaatekaappi* jo selvästi vaarallisempi; vastaavasti suomen *valo* ja viron *valu* 'kipu' ovat huomattavasti vaarattomampi pari kuin suomen *valoistimus* ja viron *valuaisting*.

Vertailusanakirjan myönteisistä puolista tärkeimpänä pidän pyrkimystä muodostaa riskisanoista ja -sananmuodoista usean jäsenen rypäitä; tällaisia rypäitä on muodostettu esimerkiksi sarjasta *ilm – ilma – ilman*, viron substantiivista *liit* ja suomen substan-

tiiveistä *liito*, *liitu* ja *liitto* sekä edelleen sarjoista *mink* : *mingi – mingi* ja *minkki* sekä *mood* – *moodi* ja *muoti* – *muoto*. Aakkos-
tusseikkojen takia tällaiset rypäät kuitenkin
hajoavat joskus pahasti ainakin toista kiel-
tä koskevassa osassa: viron *juht* : *juhi* ja *juht*
: *juhu* sijoittuvat kyllä aakkosissa kauniisti
peräkkäin, mutta niiden kanssa äänteellises-
ti läheiset suomen *juhta* ja *johto* (sekä vie-
lä *juhti*...) joutuvat suomenkielisessä osas-
sa aakkostussyistä kauas toisistaan. Rypäi-
den muodostuksessa on ongelmana myös
se, että virossa voi sananalkuinen *h* jäädä
ääntymättä ja aakkosellisen esittämistavan
kannalta ovat vaikeita sellaiset parit kuin
auki ja *hauki*, *aavikko* ja *haavikko*, *hirvita-
da* ja *irvitada* jne.

Vertailusanasto kartoittaa nähdäkseni
itse riskisanojen lisäksi myös riskisanaston
aakkosellisen esittämisen rajoja: keskeises-
tä riskisanastosta alkaa olla jo kohtalaisen
hyvä käsitys, se toistuu useimmissa sanas-
toissa, mutta monet salakavalat kielikuopat
ovat jääneet vain suppean maininnan va-
raan, kun esitystapana on aakkosellinen
luettelointi, johon liittyy vain hyvin lyhyt
merkityksen luonnehdinta. Salakavalta ta-
pauksia ovat varsinkin sellaiset, että viron
ja suomen sanojen päämerkitykset tai aina-
kin eräät yleiset merkitykset ovat yhteisiä,
mutta sivumerkityksissä on eroja. Näiden
yhteydessä olisivat tekstiesimerkit tarpeen
sanojen käytön valottamiseksi.

Kun vertailusanastossa ei puututa sano-
jen käyttöyhteyksiin, on toisinaan — para-
doksaalista kyllä — esitetty vain riskittömät
verrokkit mutta jätetty käsittelemättä sellai-
set ilmaukset, joissa sanan käyttö toisessa
kielessä on selvästi toisen kielen inter-
ferenssiä. Esimerkiksi viron *vastu*-sanan
suomalaisverrokeiksi on samaan rypäeseen
koottu *vastaan*, *vastoin* ja *vastuu*. Kuiten-
kin varsinainen riski liittyy siihen, että vi-
ron *vastu*-sanaa käytetään myös merkityk-
sessä 'kohtaan, suhteen', ja siitä voi aiheu-

tua sellaista interferenssiä kuin seuraavas-
sa virolaisen tuottamassa suomenkielises-
sä puhunnoksessa: »Se näyttää jo, kuinka
varovainen pitäis olla, venäläisten ja Neu-
vostoliiton, vasta.» Toinen esimerkki: viron
konneksiota *sama palju* vastaa suomen *yhtä
paljon*, mutta virolainen tuottaa helposti
suomea puhuessaan ilmauksen *sama paljo*.
Voitaneen olla yksimielisiä siitä, että mai-
nitunlaisen interferenssin selvittely ei kuu-
lukaan ahtaasti ymmärretyn vertailusanas-
ton alaan, mutta huomattakoon, miten rajal-
lisesti kieltenväliset riskit tulevat silloin
käsitellyiksi.

Alvren ja Vodjan vertailusanastosta on
eniten hyötyä minun kaltaiselleni kielen
monitulkintaisuuden ja riskisanaston tutki-
jalle, jolle se on hyvä aineslähde. Myös
moni opettaja voi saada siitä hauskaa aineis-
toa oppilailleen esitettäväksi. Mutta sanas-
tosta tuskin on kovinkaan paljon hyötyä
kääntäjälle tai kielenopiskelijalle: edellinen
tarvitsee tekstiesimerkkejä ja tarkempaa
tietoa riskisanojen merkitysvivahteista ja
käyttöyhteyksistä, jälkimmäinen taas tarvit-
see tietoa kielen koko sanastosta, ei pelkäs-
tään riskisanoista — kummankin kannattaa
siis mieluummin käyttää laajaa tavallista
sanakirjaa. Eri asia olisi, jos riskejä valotet-
taisiin esimerkkilauseiden, mielellään au-
tenttisten tekstinäytteiden avulla; silloin
kyseessä voisi olla hyödyllinen apuneuvo
myös kääntäjille ja kielenopiskelijoille.

Vakiintuneita ilmauksia ja fraseologiaa
olisi muutenkin tarpeen käsitellä laajem-
min. Esimerkiksi värien nimityksiin liittyy
sellainen ero, että silmään lyömisen yhtey-
dessä puhutaan suomessa *mustan* silmän
saamisesta, virossa *sinisen*. Näin selittyy
seuraava virolaisen puhujan toteamus ka-
turyöstelijöistä: »pitäs luovutta lompakko tai
vaate tai saat *sinise* silmä tai mitä muuta».

Suomen ja viron välisten riskisanojen
kartoituksen tähänastiset tulokset on verrat-
tain tyhjentävästi esitetty Alvren ja Vodjan

vertailusanastossa. Aihepiirissä riittää kuitenkin vielä tutkimista. Itse toivoisin tähänastista aakkosellista käsittelyä täydentämään sellaista funktionaalista näkökulmasta tehtyä riskisanastotutkimusta, jossa valotettaisiin riskisanojen esiintymistä todellisessa kielenkäytössä; tärkeää olisi myös tarkastella sellaisia konneksioita, jois-

sa yleensä riskitön yhteinen lekseemi muuttuu riskialttiiksi (kuten edellä käsitellyt *sama* ja *vastu*).■

KLAUS LAALO

Suomen kielen laitos, PL 3 (Fabianinkatu 33), 00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *laalo@cc.helsinki.fi*

ETYMOLOGIAA ETELÄ-EUROOPASTA

Yakov Malkiel *Etymology*. Cambridge University Press, Cambridge 1993. XII + 223 s. ISBN 0-521-31166-7.

Berkeleyyn yliopiston romaanisten kielten professori Yakov Malkiel on koonnut kirjaan nimeltä »Etymology» laajan jakson indoeuropeistiikan historiaa. Kirjan nimenä moinen voisi kyllä antaa odottaa muunkinlaista sisältöä. Yleisesityksiä etymologiasta tieteenalana ei ole näihin saakka ollut olemassa kovinkaan monia; tunnetuin näistä lienee saksalaisen Elmar Seeboldin »Etymologie (eine Einführung am Beispiel der deutschen Sprache)» vuodelta 1981, joka on luonteeltaan metodinen.

Malkielin kirja on katsaus etenkin romaanisten kielten etymologisen tutkimuksen historiaan 1800-luvun alkupuolelta nykypäiviin. Suurelta osin ja varsinkin 1800-luvun osuudessa kirjassa tarkastellaan etymologisen tutkimuksen kehitystä myös laajemmasta indoeuropeistiikan näkökulmasta. Pääpaino on kuitenkin melko ahtaasti romanistiikassa. Koko etymologinen tutkimustraditio on tietysti kehittynyt varsin pitkälti indoeurooppalaisten kielten parissa, ja romaaniset kielet ovat monelta osin tällä tieteenalalla pioneereja, mutta toisaalta myös kehitykseltään varsin poikkeukselli-

sia. Romaanisten kielten etymologinen tutkimus pohjautuu kauttaaltaan latinaan, ja koko tutkimusalalla ei välttämättä useinkaan edes harhauduta latinan taakse. Jo germaanisten kielten kohdalla etymologinen tutkimus on jonkin verran erilaista, kun huomioon tulee otetuksi myös sellaisia kielten vaihteita, joista ei välttämättä ole olemassa kirjallisia dokumentteja.

Tyystin toisenlainen on etymologinen tutkimusmetodi monien muiden kielten eikä vähiten oman kielikuntamme etymologisessa tutkimuksessa. Tästä ei Malkielin kirjasta löydy juuri ainuttakaan esimerkkiä. Siinä ensimmäinen syy, miksi lukija (etenkin tällainen »toiskielikuntalainen» ja vielä etymologi) kokee pienen pettymyksen sen jälkeen, mitä on kirjan nimen perusteella odottanut. Vaikka kyseessä onkin tutkimushistoriallinen eikä niinkään metodologinen teos, odottaisi silti edes esimerkinomaista viittausta muidenkin kuin tutuimpien indoeurooppalaisten kielten etymologiseen tutkimukseen. Onhan koko tieteenalankin metodin ja tutkimustradition kehittymiseen vaikuttanut myös esim. suoma-

▷